

2012 Mészáros Balázs A mákos rétes és a nemzeti minimum

Helyesírás és nyelvészet

2012

<http://magyarnarancs.hu/publicisztika/a-makos-retes-es-a-nemzeti-minimum-79822>

Révai Gábor érdekes felvetésű cikkére (Hüje magyar hejesírás, Magyar Narancs, 2012. március 1.) és Fábri Péter erre adott válaszára (Olvasói levelek, 2012. március 8.) szeretnék reagálni. Az ELTE elméleti nyelvészet szakát több éve abszolvált homo sapiensként olykor akaratlanul is rámarkolok az asztalon lévő iratnehezékre, amikor felmerülnek a "nyelv" és a "nyelvészet" fogalmak, és művelt, olvasott (sőt, írott) honfitársaim is olyan kijelentéseket tesznek, melyek nyilvánvaló félreértésekből fakadnak. Cikkében Révai Gábor a különböző szavak, kifejezések írásmódját és az erről döntő - a beszélt nyelvhez amúgy érzése szerint "szabadelvűként" viszonyuló - nyelvészek begyepesedettségét rója föl, míg Fábri Péter a helyesírást mint valami múzeumi vitrin mögött tárolandó nemzeti ikont tekinti. Engedjék meg, hogy felhívjam a figyelmet néhány, a témában elementáris fontosságú tényre.

A nyelvészet leíró tudomány, mint a biológia vagy a fizika: feladata (egyebek mellett) a megfigyelt nyelvi jelenségek precíz, szenttelen leírása. A nyelvész alapvetően etológus: kimegy a terepre, és akár dicsőségesen szárnyaló rétisasokat, akár egymás fenekét vadul szimatoló csimpánzokat lát, leírja. Nem minősítheti a sast, nem minősítheti a csimpánzt. Nem gondolhatjuk, hogy mert nem fordul el szemérmesen, mikor bagzó macskát lát, és mert leírásában számot is ad erről, attól "szabadelvű" vagy "végtelenül toleráns" lesz. A liberalizmus itt értelmezhetetlen fogalom: Mengyelejev sem volt "modern" vagy "szabadelvű", csak mert bűdös, ordenaré színű elemeket is fölvelt a rendszerébe. Tudós volt. De a nyelvész által is lakott univerzumban, tőle sok-sok fényévnnyire föllelhetők úgynevezett nyelvművelő emberek, akik többnyire őszintén és hivatásszerűen félnek attól, hogy ha az etológus tényleg elvégzi kitűzött feladatát, és minden létező bekerül a biológiakönyvekbe, akkor elhatalmasodik a káosz, és nemcsak macskák fognak nyílt tereken bagzani, hanem mindenki. Ők (logikai értelemben) úgy viszonyulnak a nyelvészhez, ahogyan a rovarirtó kisiparos a biológushoz. Felajánlja szolgálatait, meglátogatja azt, aki kéri, és segít megszabadulni a csótányoktól. Rájuk, vagyis a nyelvi nevelésre szükség is van: előnyösebb a megítélése egy olyan háznak, ahol nincsenek ilyen állatok, könnyebben bejuthatunk exkluzív klubokba, ha nincsenek tetveink. Valamiért

ugyanis a tetvek és csótányok - bár biológiailag pontosan ugyanolyan élőlények, mint a többi - társadalmi megítélése nem túl jó.

A nyelvművelő emberek más csoportján olykor viszont mintha elhatalmasodna a rovariszony, és ekkor azt gondolják, hogy minden ablakon dézsával kéne beönteni az idegmérget, akár kéri az ügyfél, akár nem, mert szerintük egyes állatoknak a nap alatt helye nincs. A társadalmi közgondolkodás, ahogyan ezen "nyelvművelő tudatú" ember azt nem ismeri föl, hogy leírhatatlanul nagy a különbség - más példával - a fiziológia és az illetan között. A fiziológia (ez esetben a nyelvészet tudománya) pontosan leírja a vizeletkiválasztást, miközben az illetanár azt tanítja meg, hogy

ne pisiljünk a szőnyegre

Mindkettő hasznos, ám az előbbi tudós, az utóbbi meg illetanár, és az utóbbi sosem lesz az előbbi, hiába csap akármekkora zajt. Ráadásul a tudós arcrángást kap, ha az illetanár - bármily jóindulatú féltésből is - az ő tudományának negligálásával, de részben annak cégére alatt vagy rá hivatkozva például törvényt hoz, mely esetleg olyanokat mond ki, mint hogy a magyar vizeletkiválasztás "a magyar nép egyik legfontosabb alkotása", amely "védelemre szorul", és ha nem az előírtnak megfelelő színű, akkor esetleg büntetendő. Néhány éve az MTA elnöke, Pálinkás József kitüntetést adott át Grétsy Lászlónak (aki már évtizedekkel korábban megállt egy szóra), és a nyelvészt a kertészhez hasonlította, ki a vadhajtásokat metszegeti. A nyelvész - remélhetőleg a fentiekből kiderült, miért - a világon semmit nem metszeget, legfeljebb az ereit, amikor szakmai tevékenységét "liberálisnak", "végtelenül toleránsnak" vagy a nyelvhez való tudományos viszonyulás "egy irányzatának" tekintik, illetve persze az általa kutatott nyelv "romlásáról" meg "védelmének szükségességéről" beszélnek.

Mi dolga viszont a nyelvésznek az írással és a helyesírással? Magához a nyelvhez az írásnak semminemű szerves köze nincsen, épp ezért a nyelvészeket tudói minőségükben a legkevésbé sem érdekli, és nem is foglalkoznak vele - felőlük írhatják a magyart jobbról balra, vagy fordítva, kandzsikkal vagy vérrel, rovással vagy arab írásjelekkel, papiruszra vagy házfalra, attól a nyelv maga pontosan ugyanolyan marad. Mivel ebben a kultúrában nagyon hamar megtanulunk írni (és eközben helytálló nyelvészeti ismereteket még a középfokú oktatás során sem sajátítunk el), többnyire akarva-akaratlanul az a téves képzetünk alakul ki, mintha az írás a nyelv szempontjából meghatározó volna. Pedig az általunk használt írás pusztán egyetlen lehetséges "lenyomata", írott ábrázolása a hangzó szónak, változtatása pedig a nyelvet hidegen hagyja: az operaénekes arca sem alakul át attól, ha a hirdetőoszlopokra aggatott plakátjaira hatalmas bajuszt rajzolnak. Az ún. "helyesírás" nyelvészeti szempontból pedig még ennél is érdektelenebb: egy

illemkódex csupán, kizárólag társadalmi vonatkozása van, ahogyan ezt Fábri is feszegeti, de tudományos jelentősége egészen konkrétan nulla.

Révai végső soron azt veti fel: nem lehet-e, hogy a sok hülye szabály egy része olyan, mint a proveriális mákos rétes végének generációkon átívelő, rituális levágása sütéskor? (Melynek egyedüli magyarázata, hogy negyven évvel azelőtt még nem volt otthon elég nagy tepsi.) Vagyis az indoka már megszűnt, ellenben kényelmetlen és felesleges, így talán jó ötlet volna felhagyni vele. Szerintem ez releváns felvetés. Az írás világléteiben kullogott a nyelv után: a nyelv mindig sokkal gyorsabban változik, mint a hozzá kapcsolódó önkényes transzkripció szabályrendszer (de miért ne haladhatna tempósabban?). A hangsúly pedig az "önkényesen" van: a nyitvatartás modern időkben nyitva tartás, de majd bizonyára egy trendibb tavaszi kollekció részeként lesz nyitva-tartás, mielőtt az Akadémia egy retró partiján visszahozzák a classic csomagolású - hangsúlyszempontból egyedül indokolt - egybeírott nyitvatartást. Ha viszont önkényes, akkor például kivehetők belőle az elszáradt, lejárt szavatosságú elemek, és miért ne várhatnánk el, hogy igenis úgy változtassák, hogy egyre "áramvonalasabbá" váljon?

Fábri azt írja, hogy a helyesírás 1. "a nyelv toronyórája" (volt legalábbis egykoron), 2. a "nemzeti konszenzus" egyik utolsó megmaradt eleme, ráadásul 3. az angol is világnyelv bírt lenni a magyarnál jóval elvetemültebb helyesírásával. Először is a (helyes)írás soha nem volt a nyelv toronyórája, hacsak nem úgy definiáljuk e toronyórát, mint aminek a nyelv szempontjából amúgy abszolút érdektelen, halovány körvonalait a messze távolba odaképzeltük. Ami a helyesírást mint a nemzeti konszenzus (egyik) utolsó bástyáját illeti:

egy olyan nemzetnek, amelyet az ly tart össze,

már réges-rég leáldozott. Ugyanakkor egyáltalán nem gondolom, hogy a magyar nemzetet ez fenyegetné, mint ahogyan azt sem, hogy helyesírásunk bárminemű konszenzust jelképezne a népesség túlnyomó többsége számára. (Hacsak nem konszenzusos - részben egyébként indokolt - utálat tárgyát, mely melleleg a Fábri által említett 18-19. század óta számtalan változtatást viselt el mindenféle megrázkódtatás nélkül.)

Legfőképpen pedig azt nem gondolom, hogy az elmúlt közel két év közjogi ámokfutása által "épen" hagyottnak vélt súlytalan morzsákba kellene keserűen-dühösen belekapaszkodnunk, ahelyett hogy békés módot találnánk eltűnni látszó jogok valódi visszaállításához, megtartásához. Mert valljuk be: az ly-t a különírás-egybeírással, mindenestül együtt, úgy, ahogy van, odadobnánk - ha cserébe kapnánk egy valóban konszenzuális, maradéktalanul európai szellemiségű alkotmányt,

jogbiztonságot és öncenzúra nélküli véleménynyilvánítási szabadságot. A "nemzeti konszenzusnak" - jelentsen is ez bármit - mindenekelőtt a különböző véleményeken átívelő társadalmi szolidaritásban, polgártársaink egymáshoz való elfogadó viszonyában kellene gyökereznie, nem pedig holt és halandó dolgokban, mint a helyesírásban vagy a mindenkori köztársasági elnök személyében.

Végül egy mondat Fábri az angol helyesírásra tett példálózására: az angol minden kétséget kizáróan nem sík idióta, überkonzervatív helyesírása miatt, hanem annak ellenére lett világnyelv, és pusztán azért, mert egy adott nyelv befutott egy olyan "karriert", amelyet a miénk sosem fog (hozzáteszem: ez nem gond), ezzel példálózni badarság. Némi átgondolt, felhasználóbarát reform valóban nem fájna a magyar helyesírásnak, ezt illető javaslattételre pedig kivételesen fel lehetne kérni esetleg egy-két valódi, hardcore nyelvészt is, hátha valami érdekes is kisülne a dologból.